

LES LLIBERTATS DE NADAL EN LES CANÇONS

Jaume Aiats

La gresca i la xerinola han estat una constant històrica de les festes de Nadal. L'alegria del naixement de Jesús sempre s'ha celebrat amb un aire de tabola, de bromes i de disbauxa que, molt sovint, ben poca relació acabava tenint amb la festa religiosa. Sense entrar en els possibles orígens i motivacions d'aquesta manera de fer festa, sí que podem afirmar que, des de temps molt antics i fins fa ben poc, al nostre país la diada de Nadal i els dies posteriors eren motiu d'una gatzara important i d'una evident alteració de l'ordre social de la resta de l'any. Avui ens n'ha restat per record el dia dels Sants Innocents (28 de desembre), certament debilitat, però queden abundantíssimes notícies d'una activitat que arribava a trasbalsar els valors i els comportaments socials, amb una força i una presència de la mateixa importància que el període de Carnestoltes. Alguns autors han anomenat aquests dies amb el nom *llibertats de desembre* (situant-les a partir del dia dels Innocents, i amb una durada indeterminada), i han triat aquest nom com si fossin celebracions un xic desvinculades de la festa nadalenca, però la realitat és que des de la vetlla de Nadal es portaven a terme a gairebé tots els pobles moltes i molt diverses activitats d'aquesta mena.

D'alguns elements, en tenim notícia des de l'edat mitjana: l'elecció d'un bisbetó o «bisbe innocent», que alterava completament les jerarquies i les normes d'una catedral, o d'un abat o una abadesa als monestirs; la celebració de celebracions religioses facecioses i absurdes, amb recitats i cants llicenciosos i la utilització irreverent

de l'altar per fer tecs o jugar a cartes; o, també, les festes que per tot Europa es feia al voltant del Pare dels Boigs o de l'Abat dels Boigs (a pobles com a Rupit han arribat fins ben entrat el segle xx). Altres elements encara són ben actius avui en dia, o en el record força recent. Durant els treballs de camp del Grup de Recerca Folklòrica d'Osona, sovint ens han estat relatats casos de bromes que colles de jovent feien la nit de Nadal, tot esperant la missa del gall de la matinada, com ara anar a robar carros a cases de pagès, desmuntar-los i tornar-los a muntar a dalt d'un arbre o d'un lloc destacat (a Rupit o la vall d'en Bas); o robar la llenya d'algun veí malcarat per fer la foguera de Nadal a l'entrada de la missa del gall (Alpens o Viladrau), o el cas ben recent de tancar amb cadenes la porta de l'església durant la missa del gall, amb tota la gent a dins (Folgueroles).

Les cançons i la música han estat un dels elements vistosos d'aquesta festiva «alteració de l'ordre», i són prou conegudes moltes cançons de gresca nadalenques que s'han permès de sempre en la missa del gall, acompanyades de tota classe d'instruments —alguns prohibits a l'església la resta de l'any—, i també les *llibertats d'orgue*, que permetien que l'organista pogués interpretar, només en aquesta diada, tota mena de melodies, balls i cançons profanes.

És en aquest ambient de llibertat, gresca i alteració dels valors fins a límits irreverents on cal situar i entendre moltes de les cançons de temàtica nadalenca que, avui en dia, molt sovint se'ns han tornat incomprensibles o, si més no, d'ar-

gument un xic estrany. Hi podem trobar el pobre de sant Josep tractat de vell, d'inconscient o de cornut (segons una molt antiga tradició popular), o una tirallonga d'absurds encadenats a l'estil de les cantarelles infantils o de les lletanies, o una narració de fets completament forassenyada, o també la referència imprescindible al menjar i al beure, referència obligatòria de les festes mediterrànies.

La conegudíssima cançó «El vint-i-cinc de desembre», per exemple, ja ens planteja una situació de gresca arrencada on cadascú ha de dir la «més gran mentida», però on no hi falten «ous i botifarra» i «el vi dolç de la padrina». En un altre pla, a «El Noi de la mare» hi trobem unes ben enigmàtiques «figues [que] són verdes», comentades amb un «si no maduren el dia de Pasqua maduraran en el dia del Ram» (o sigui, maduraran al cap d'un any!), que en un ambient de pagesos ens poden recordar o bé la «més gran mentida» de la cançó anterior o bé el «fer Pasqua abans de Rams»... Altres cançons són d'argument força clar, però l'element de dramatització còmica que es pot arribar a representar, o l'element de gatzara i de ball, no hi falten mai: «El rabadà», «L'àngel i els pastors», «El dimoni escuat» o «El ball rodó». En darrer terme, hi podem situar les cançonetes o tirallongues d'absurds encadenats, de gran efecte entre la mainada i d'un notable interès poètic, com «Fum fum puja xemeneia amunt» o «Per Nadal posarem el porc en sal», on hi surten imatges que haurien devien ser la delícia dels surrealistes, com les «gallines amb sabates», «el pollí a dalt d'un pi», o «la tita ha

fet torrons, / el vicari els ha tastat / i ha dit que eren salats».

Podríem esmentar un bon pilot de cançons de cada mena, però en el poc espai de què disposem només presentarem els textos de dues cançons, i deixarem a la imaginació del lector la mena de representació dramatitzada i la divertidíssima interpretació melòdica que amb tota probabilitat desvetllaven aquestes cançons.

Sant Josep i la cigala

Sant Josep i la Mare de Déu van a fer una passejada: quan ne van ser a mig camí senten cantar la cigala.

Cigarosic, sic, sic, sic, cigarosic.

—Cigala, si vols callar!
Sinó, et tiro una pedrada!
La cigala ho ha sentit:
a cantar se n'és posada.

Sant Josep se n'ha enfadat:
li ha tirat una pedrada,
l'ha tocat del cap del bec
i també del cap de l'ala.
La cigala no té cura,
Sant Josep se l'ha menjada:
l'ha cuita n'a la paella
amb un tall de cansalada
i també amb un parell d'ous
i una grossa butifarra.

Cantada per Joan Prat «Calic»
(Serra i Vilaró 1913: 33-34)
(Berguedà)

El «bon home» de sant Josep, que tant ha estat ridiculitzat per les cançons i les històries populars, ens apareix en aquesta balada enfrontat a un enemic curiós, una cigala. Com més sant Josep s'hi enfada, més canta la cigala, fins que hi respon de manera violent.

Si ens quedem en una lectura planera del text, no hi ha manera de trobar-li gaire interès. Però seria ben sorprenent que una cançó sense interès s'anés conservant per difusió oral: algun element atractiu ha de tenir, i en una balada l'atractiu és en el text. En canvi, si situem la cançó en l'ambient de gresca i tabola nadalenca, de seguida n'entendem els símbols. Sant Josep i la Mare de Déu van sols —el Nen Jesús no apareix, per tant encara

deu haver de néixer— i són «molestats» per una cigala: el colom volador de l'Esperit Sant es converteix en boca del poble en un insecte força menys agradable (i ben estrany en l'època nadalenca) i d'evident simbologia sexual. El sant en surt vencedor i se la menja (!), això sí amb una referència final a «un parell d'ous i una grossa butifarra».

Curiosament, la simbologia probablement poc clara va fer que Joan Serra i Vilaró, el col·lector d'aquesta cançó, no l'eliminés del seu recull (o sigui, no la censurés), tal com acostumava a passar amb la majoria de col·lectors de l'època quan sentien moltes de les cançons de gresca que presentaven sant Josep en un paper un poc galdós. D'altra banda, el cantador, el «Calic», no va tenir problemes a l'hora de cantar-la al «senyor de Barcelona».

Josep fa gran festa

El dia de Nadal
Josep fa gran festa:
para la ballesta
i agafa un pardal.
De la rau rau.
Nyiu garranyiu garranyiu garranyau.

Josep el tira a l'olla
amb un gra de sal
i en convida els frares
I a'n els capellans.

També a'n el senyor bisbe
i a'n el general
i als senyors canonges
de la catedral.

Convida a'n el porrer
i a'n els escolans:
tots se satisfere
d'aquell gros pardal.

(Maideu 1992: 519)

Aquí l'absurditat és molt clara des del principi, i molt menys irreverent: el tal Josep —altra vegada sant Josep?— caça amb l'estri anomenat ballesta un pardal, que arribarà per atipar a tota la clerecia i acòlits d'una ciutat. L'ocell amb menys carn, que un gra de sal li basta, satisfà a una gentada de la classe religiosa que, segons el dir popular, són els qui mengen amb més fruïció. És un argument molt típic, que trobem en les anomenades cançons de les mentides, com podeu veure fora de la temàtica nadalenca en *La cacera* (Rec del Tint 1980: 71).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

MAIDEU, Joaquim. *Llibre de cançons. Crestomatia de cançons tradicionals catalanes*. Vic: Eumo, 1992.

El Rec del Tint-1. *Recull de cançons populars*. Vic: 1980.

ROMEU I FIGUERAS, Josep. *Estudis de lírica popular i lírica tradicional antigues*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.

SERRA I VILARÓ, Joan. *El Cançoner del Calic*. Ajuntament de la Vila de Bagà, 1989 [1913].

23

PARLEM DE...

LLIBRES
gaudi
galeria12
tel. 340 530
reus LLIBRES

Llibreria
Gaudí

carrer de la Galera, 12
43201 REUS
Tel. i fax: 977 340 530
llibgaudi@readysoft.es